

Овчаренко Світлана Володимирівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних
та соціально-політичних наук
ОРІДУ НАДУ при Президентові України

Філософські принципи форсайт-досліджень для публічного управління

Тема форсайт-досліджень в останні роки стає все більш актуальною для України, що є позитивним сигналом для подальшого розвитку нашої держави, а в науковому світі в цілому це стає одною з провідних тем. Форсайт-дослідження набувають статусу обов'язкових в ситуації стратегічного планування як для окремих сфер діяльності людини, так і для цілісних об'єктів, якими є держави, регіони та наддержавні утворення. Особливий статус ці дослідження отримали в процесі розвитку власної методології та розгортання простору використання отриманих результатів – від пошуків напрямків розвитку науки та технологій на ранньому етапі до зацікавленості майбутнім суспільства в цілому на сучасній стадії. Поширенню форсайт-досліджень та майданчиків, на яких вони здійснюються, сприяв інтерес до якісних методів прогнозування, що характерні для наук суспільствознавчого циклу – соціології, політології, прикладної лінгвістики, психології тощо. І головна мета також поступово ставала більш зрозумілою та масштабною – форсайт-дослідження почали замовляти не тільки для потреб бізнес-корпорацій, але і для потреб публічного управління на рівні держав та міждержавних утворень.

На теперішній час можна говорити вже про усталену практику проведення форсайт-досліджень на різних континентах та в різних галузях соціального і економічного життя країн, узгоджене розуміння проблем, що постають в процесі їх здійснення, та загальних рис методології, якої вони вимагають. В українських авторів наукових статей можна знайти достатньо ґрунтовні огляди основних визначень, тенденцій та історії розвитку форсайт-досліджень, які є систематизованими та проаналізованими. Скористаємося матеріалами Рибінцева В.О. та Клопова І.О. [6] для загальної характеристики форсайт-досліджень, як вони склалися на теперішній час.

Є декілька провідних визначень поняття форсайт-досліджень, кожне з яких коментує основну їх рису – бути спрямованими на дослідження майбутнього тією мірою, якою воно може бути нам відкрито, завдяки науковим прогнозним зусиллям. У згаданих авторів знаходимо таку таблицю [6,89]

Автор	Визначення
Б.Мартін	Систематичні спроби зазирнути в довгострокове майбутнє розвитку науки, технологій, економіки і суспільства, щоб передбачити стратегічні галузі наукових досліджень і появу базових технологій, застосування яких може принести досить значну економічну і соціальну вигоду.
Л. Георгіо	Засіб систематичної оцінки тих напрямів розвитку науки і технологій, які можуть мати сильний вплив на конкурентоспроможність компаній, створення багатства й якість життя.
П. Беккер	Процес активного пізнання майбутнього і створення бачення середньострокової і довгострокової перспектив; систематичне дослідження майбутнього науки, економіки та суспільства для підтримки прийняття актуальних рішень і мобілізації спільних зусиль для їх виконання.

В. Третяк	Творча технологія впливу на формування майбутнього за допомогою узгодження партикулярних інтересів різних верств громадянського суспільства і за допомогою стимулювання їх активності у сфері використання ключових технологій.
-----------	---

Звернемо увагу на ключові розбіжності наведених у таблиці визначень, які впливають на ситуацію загального обговорення смислу та завдань форсайт-досліджень. В першому визначенні акцентується увага на спробі побачити майбутнє для певної користі науки та суспільства, у другому – на оцінкових діях щодо майбутнього, у третьому – на прикладному моменті прогнозування та прийняття управлінських рішень, а в четвертому – на активному формуванні майбутнього зусиллями самого суспільства. Власне, всі ті чотири риси є притаманними форсайт-дослідженням на сучасному етапі їх існування і можуть бути осмислені як характеристика реальної складності та багатоаспектності цих досліджень.

Складність і універсальність мети – зрозуміти, що нас очкує в майбутньому, спираючись на способи наукового пізнання - передбачає відповідну методологію проведення форсайт-досліджень, яка на теперішній час не є однозначно та остаточно усталеною та завершеною. Сама методологія проведення форсайт-дослідження є завжди творчим вибором одного автора чи авторського колектива. Але, в загальному плані, методологію форсайт-досліджень описують як поєднання кількісних, якісних, кількісно-якісних та експертних методів. Достатньо повний загальний перелік методів форсайт-досліджень в авторській систематизації та із узагальнюючим аналізом можна також знайти у Рибінцева В.О. та Клопова І.О. із посиланням на статтю А.А.Фесюн [6,91].

Найменування методу	Тип методологічних розмежувань									
	Спрямованість		Спосіб оцінки			Джерело		Характер		
	Пошукові	Прогнозівні	кількісні	якісні	змішані	експертні	аналітичні	екстерні	креативні	пріоритетні
Зворотне сценування (backcastin)		*		*		*			*	
Мозковий штурм (brainstorming)	*			*		*			*	
Громадські панелі (citizenspanels)	*			*			*		*	
Майстерні (workshop)	*			*			*		*	
Сценування	*			*		*			*	
Експертні панелі (expertpanels)	*			*		*			*	
Феноменальне прогнозування (genius forecasting)	*			*		*		*		
Опитування (interviews)	*			*		*		*		
Огляд джерел (literaturereview)	*			*			*	*		
Морфологічний аналіз (morphological analyses)		*		*			*			
Дерево релевантності (relevancetrees)		*		*					*	
Рольові ігри (acting)	*			*					*	
Сканування (scanning)	*			*			*			
Ігрові симуляції	*			*			*	*		

(simulationgaming)										
SWOT-аналіз	*			*			*			
Метод слабких сигналів (weaksignals)	*			*			*	*		
Метод джокера (wildcards)	*			*			*	*		
Еталонний аналіз (benchmarking)	*		*				*			
Бібліометричний аналіз (bibliometrics)	*		*				*	*		
Аналіз часових рядів(timeseriesanalysis)	*		*				*	*		
Моделювання (modeling)		*	*				*	*		
Патентний аналіз (patentanalysis)	*		*				*			
Екстраполяція тренда (Trendextrapolation)	*		*				*	*		
Аналіз перехресних взаємодій (crossimpactanalysis)	*				*		*	*		
Метод Дельфі (Delphi)	*				*	*	*	*		
Визначення критичних технологій (riticaltechnologies)					*		*			*
Мультикритеріальний аналіз (multicriteriaanalysis)	*				*		*	*		
Дорожнє картування (roadmapping)	*				*		*			*
Картування стейкхолдерів (stakeholder mapping)	*				*		*			*
Розроблення майбутнього (futuresworkshops)		*		*		*			*	
Скринінг робастних портфельних моделей (Robustportfoliomodels)	*				*		*	*		

Наведений перелік методів наближається до вичерпного, хоча і може або бути доповнений, наприклад QWERTY-аналізом або методом м'яких систем (SSM), або дещо спрощений, на основі концептуалізації реального змісту методів – наприклад, можна вважати різновидами джерелознавчих методів патентний аналіз та бібліографічний метод. Проте, ця досить об'ємна таблиця демонструє загальну складність явища форсайт-дослідження та розуміння системності аналітичного задання, що завжди є принциповою характеристикою форсайтів. В процесі форсайт-досліджень використовують декілька методів одночасно для отримання більш об'ємних за складом інформації результатів.

Отже, розглянемо філософські підвалини, на яких ґрунтується виникнення та подальше розгортання форсайт-досліджень, що буде сприяти загальному досягненню перспектив цього виду аналітично-дослідницької діяльності.

По-перше, в основу форсайт-досліджень покладена ідея детермінованості еволюції суспільства, яку можна проаналізувати і виявити. Якщо мова йде про аналіз наявних або минулих причин, що мають формувати наше майбутнє, то можна говорити про історико-

культурну детермінованість, або «залежність від пройденого шляху» (path dependent). Інший тип детермінованості вивчається в філософії як теорія телеології, або теорія обумовленості майбутнім – цілями, що маємо досягти. Одною з очевидних проблем, яку має вирішувати форсайт-дослідження, є діалектика минулого та майбутнього в процесі детермінації нашої діяльності сьогодні. Метою, власне, форсайту, є знаходження найбільш ймовірного балансу між ресурсною базою сьогодення, науковими пошуками, що розвивають цю базу, очікуваннями суспільства, що випливають із «вічного» бажання щастя, та тими змінами в суспільному житті, які, вірогідно, виникнуть в процесі розповсюдження нових технологій. Яскраво демонструє цю колізію між минулим та майбутнім подія, яка розгортається просто зараз на наших очах - процес розвитку Інтернету. Якщо взяти до уваги, що перше з'єднання комп'ютера з комп'ютером відбулося в 1969 році - й з того часу минуло 50 років, які назавжди змінили наше життя, то стають зрозумілими тривоги і сподівання, які супроводжують форсайти, що мають горизонт планування саме в 50 років.

Виникнення поняття «форсайт» приписують Г.Уелсу, який в одному з романів запропонував нову спеціалізацію у зв'язку із стрімким розвитком науки, що буде стосуватися передбачення майбутнього і можливих наслідків запровадження незвичних технологій у повсякденне життя: професор форсайту. Умовне слово «форсайт» - за межами існуючого, для іншої сторони – набуло сьогодні ознак усталеного наукового терміну. Оскільки у форсайт-дослідженнях мова йде про майбутнє як комплексне буття людини у різних соціальних ролях, статусах, страхах, в процесі її взаємодії з новими технологіями, то сучасний форсайт передбачає цілісну візію всіх складових функціонування суспільства, що є культурними ознаками людини і є соціальними детермінантами її поведінки.

Хоча перші форсайти були здійснені корпорацією RAND в США на замовлення військових, їх відрізняло від звичних аналітичних результатів намагання оцінити наслідки розвитку та застосування нових технологій у найбільш комплексному вираженні, враховуючи суспільні зміни. Отже, по-друге, одним з принципів форсайту є принцип холічності як основи і методології дослідження, і розуміння об'єкту дослідження. Холічність світосприйняття передбачає усвідомлення загальної невід'ємної взаємопов'язаності всіх елементів, що утворюють світ, в якому існує людина. Холічність світу виявляється в тому, що він в своєму реальному існуванні не розкладається на відокремлені елементи, а отже – є органічною цілісністю, а не механічною. Тому в форсайт-дослідженнях так багато уваги приділяється багатofакторності, картуванню соціального і культурного середовища реальності, дослідженню очікувань і мотивації діяльності щонайширшого кола зацікавлених сторін – стейкхолдерів. Людина перебуває в холічному середовищі натепер і ніщо для неї не зміниться у цьому відношенні у майбутньому – її життя біде цілісним і холічно детермінованим.

Третім важливим принципом, який імпліцитно присутній у всіх форсайт-дослідженнях, є визнання активної функції людини в процесі створення майбутнього. Ніщо в суспільстві не відбувається поза активністю людини, чи усвідомлює це вона, чи ні. Причому відбувається в тому варіанті, який є реалізацією її цінностей, стану розуміння світу, культури комунікації і взаємодії. Саме тому людина є і об'єктом аналізу в форсайт-дослідженнях, і тим, хто той аналіз здійснює, віддзеркалюючи рівень освіти й особистісні культурні характеристики аналітика. Двоїста активна позиція людини найбільш яскраво виявляється в таких методах аналізу майбутнього, як експертні, серед яких найбільш структурованим та технологічним є метод Дельфі. Для форсайт-досліджень вивчення очікувань, намірів та способів осмислення світу людиною є одним з провідних методів зазирнути у майбутнє.

Проте, і це четвертий універсальний принцип форсайт-досліджень, майбутнє бачиться як таке, що можна спроектувати, домовившись про основні його параметри. Тому є загальне твердження, що в форсайті важливий не тільки результат, але і процес, який дозволяє знаходити точки дотику як серед експертів з різних сфер, так і серед різних соціальних груп. В форсайт-дослідженнях майбутнє конструюється в процесі реалізації здатності до формування конвенціональної істини щодо його основних параметрів. Проактивна роль людини щодо майбутнього передбачає пролонгацію креативності людини. Майбутнє буде результатом діяльності людини, яку вона здійснює сьогодні, втілюючи своє оціночне ставлення до подій та

явищ. Змінюючи оцінки, змінюючи систему цінностей, ми впливаємо на зміст нашого майбутнього. Наша культура забезпечує наше майбутнє.

П'ятим загальним принципом, який взагалі можна вважати провідним, тобто таким, що формує інтерес до форсайт-досліджень, є принцип універсальності змін, руху, перетворень як фундаментальної закономірності існування як природних, так і соціальних явищ. Все в цьому світі обов'язково буде змінюватися. До цього потрібно бути готовим як емоційно, так і інтелектуально. Зміни можна планувати, потрібно очікувати та намагатися бути готовим до них. Але наше майбутнє лише вірогідно та ймовірно, оскільки постійно змінюється складна холічна система з різною швидкістю протікання взаємопов'язаних процесів. Також слід зважати на недосконалість наших знань та принципову незавершеність та відкритість інформації, яку ми використовуємо в процесі аналізу. Як наслідок – форсайт-дослідження аналізують процеси та явища, передбачаючи, що саме по собі вивчення цих процесів та явищ є також фактором, що впливає на їх стан та розвиток.

Отже, управління в публічній сфері має зважати на принципові фактори існування нашого світу, які зберуться і у майбутньому:

- Детермінованість сьогодення та майбутнього;
- Холічна єдність природного і соціального світу;
- Проективна функція людини щодо майбутнього;
- Конвенційна природа соціальних істин та їх ціннісна обумовленість;
- Діалектичність та процесуальність ймовірного майбутнього.

Публічне управління в Україні, на жаль, майже не залучено до світових процесів формування спільного майбутнього у холічному світі, до обговорення спільного майбутнього, до його проектування. І це знецінює багато зусиль представників публічного управління, які не спираються на погоджений суспільством загальний план розвитку країни із передбаченням напрямків, що стануть консенсусною соціальною істиною для її мешканців та об'єднуючою громадянською цінністю.

Особливістю форсайт-досліджень для використання в публічному управлінні є те, що вони не можуть розглядати окремі фактори, чи сфери як такі, що є пріоритетними на фоні інших, менш важливих. Якщо для форсайт-дослідження на замовлення бізнесу можна припустити, що існує певний фон, на якому буде розгортатися діяльність в конкретній окремій сфері, то для публічного управління не існує фонових сфер – всі сфери є елементами цілісної системи, якою має опікуватися публічне управління.

Беручи до уваги загальні філософські принципи, які стосуються формату прогнозування майбутнього, слід зауважити, що такі популярні гасла, як «відродимо минулу славу», «спершу підніmemo економіку, а потім культуру», «збережемо село – збережемо Україну» - не мають сенсу в холічному світі, що постійно змінюється. Майбутнє України формується щоденно зараз, в тому числі й фактом відсутності усталеного інтересу до форсайт-досліджень, до спроб подивитися на 50 років наперед, до пошуку консенсусу в суспільстві щодо спільного майбутнього. Відсутність бажання заглядати наперед є виявом соціального стресу та технологією виживання в небезпечному середовищі, що ми, як суспільство, маємо перейти, а спокійно сприйняти ідею змін як об'єктивного процесу, основні параметри якого можна не тільки зрозуміти, але і сконструювати.

Для ефективної організації форсайт-досліджень в Україні слід врахувати досвід країн та дослідницьких груп, які активно використовують цю технологію прогнозування і ставлячи за мету науковий результат, і переслідуючи суто соціальні цілі. Одною з таких порад-резюме є порада розглядати форсайт-дослідження, як сукупність чотирьох обов'язкових компонентів – креативність, доведеність, експертиза, взаємодія які складаються у так званий «ромб форсайту».

Також можна скористатися порадою, яка сформульована у вигляді формули: STEEP/V (social, technological, economic, environmental, political and value-based issues) - соціум, технології, економіка, навколишнє середовище, політика і ціннісно орієнтовані питання як єдиний комплекс форсайт-технології для потреб публічного управління.

Підбиваючи підсумки, зазначимо наступне. Без кваліфікованих експертних роздумів про майбутнє публічне управління в Україні втрачає детермінацію управлінських процесів «від

мети». Без поширених громадських обговорень спільної візії майбутнього публічне управління втрачає важливий людський ресурс для здійснення бажаного майбутнього на основі громадянської соціальної конвенції. Не користуючись технологіями форсайт-досліджень, ми застрягаємо в звичній для нас матриці публічного управління як відокремленого від суспільства елемента, який є надбудовою, що має завжди остаточні відповіді на всі складні питання, які з'являються в його розпорядженні загадковим чином. Такому публічному управлінню не відомі сумніви, консенсуси, погодження, обговорення, наукові пошуки і поради фахівців теж не потрібні. Залишається сподіватися, що усвідомлення певних філософських ідей буде сприяти позитивним світоглядним змінам в організації системи публічного управління в нашій країні.